

29.04.2018

Снігова О., кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інституту економіки та прогнозування НАН України

Smart-спеціалізація та stupid-реалізація

Одним із важливих напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також економічної інтеграції із загальним ринком ЄС і забезпечення включеності в глобальні ланцюги доданої вартості є реалізація в Україні ідеї smart-спеціалізації (DT.UA).

Застосування цього новітнього підходу визначається як ключовий компонент співпраці в рамках Європейської політики добросусідства щодо можливості використовувати європейські структурні та інвестиційні фонди. Виходячи з потреби долучитися до Стратегії розумних спеціалізацій (СРС) Євросоюзу, в Україні з 2016 р. здійснюється доволі активна робота з вироблення узгодженої з ЄС позиції.

Для адекватного застосування принципів smart-спеціалізації та отримання на цій підставі позитивних результатів украї важливо правильно усвідомлювати сутність цієї інноваційної системи розумних рішень, розробленої Євросоюзом для активізації структурних змін в економіці регіонів, формування і розвитку регіональної спроможності ефективного функціонування на найважливіших світових ринках. Проте **в Україні smart-спеціалізація саме як інноваційна система прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики на практиці взагалі не отримала розвитку.**

Було дві спроби застосувати її положення.

На виконання доручення першого віце-прем'єр міністра – міністра економічного розвитку і торгівлі С. Кубіва (№18942/2/1-16 від 10 червня 2016 р.) з метою підготувати пропозиції щодо участі в СРС і визначити найбільш ефективні механізми її просування як національної ініціативи при Національній академії наук України було створено Міжвідомчу координаційну групу із залученням провідних експертів-науковців і практиків – представників центральних органів виконавчої влади.

Враховуючи значну зацікавленість на державному рівні в реалізації вищезгаданої стратегії, на базі спільної роботи фахівців із спеціалізованих міністерств – економічного розвитку та торгівлі, інфраструктури, енергетики та вугільної промисловості, аграрної політики та продовольства, охорони здоров'я, освіти і науки, а також науковців шляхом експертного опитування було визначено перелік секторальних напрямів розумної спеціалізації для України: *ресурсні матеріали; біоекономіка та біотехнології; енергетика та енергомашинобудування; аерокосмічні технології; інформаційно-комунікаційні технології; здорове суспільство.*

Хоча такий підхід не відповідає керівним принципам проектування дослідницьких та інноваційних стратегій для розумної спеціалізації, на перших етапах входження України у цей процес він є корисним для започаткування пошуку ринкових ніш на структурованому європейському ринку. Проте **на практиці такими підходами до «ручного» встановлення пріоритетів секторального розвитку не слід зловживати, оскільки є загроза механічного**

визначення базових галузей регіонів як тих, що відповідають критеріям розумної спеціалізації, та нового витка консервації застарілої економічної структури регіонів України. Тому виконану фахівцями роботу краще сприймати швидше не як визначення напрямів смарт-спеціалізації як такої, а як установлення перспективних напрямів інтеграції вітчизняної науково-дослідної системи до європейського дослідницького простору.

На сьогодні концепцію смарт-спеціалізації на практиці намагається застосовувати лише Мінекономрозвитку та торгівлі (МЕРТ) при формуванні засад нової промислової політики, зокрема, в проекті Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 р. Цей документ активно обговорюється в експертному середовищі з осені 2017 р., а його прийняття було заплановано на перший квартал 2018-го. При цьому смарт-спеціалізація подається МЕРТ як підхід Євросоюзу до виявлення унікальних функцій і активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг регіональної *промисловості*, а також як елемент *політики децентралізації*.

Тому природно, що будь-які згадування про смарт-спеціалізацію в Україні з боку МЕРТ насамперед асоціюються з розвитком або модернізацією промисловості. Навіть з'являється *помилкове поняття «смарт-спеціалізація промисловості»*, яке спочатку стало наполегливо застосовувати в українській практичній площині МЕРТ при презентації проекту вищезгаданого документа, після чого це поняття увійшло в обіг серед практиків, особливо фахівців у галузі промисловості. При цьому з поля зору випадає суто європейське розуміння смарт-спеціалізації як інструменту розвитку не промисловості, а значно ширшого спектра секторів регіональної економіки, які мають перспективи при впровадженні інновацій (при цьому у промислово розвинутих регіонах не виключаються промислові види економічної діяльності).

Паралельно зі «смарт-спеціалізацією промисловості», в процесі численних презентацій проекту Стратегії розвитку промислового комплексу України МЕРТ серед основних напрямів реалізації Стратегії "народило" також термін "смарт-регулювання" промисловості. Можливо, реалізація цього напрямку стратегії стосується вдосконалення процесу регулювання промислового розвитку. Проте це лише припущення, зроблене на підставі подальшої презентації роботи міністерства щодо активізації скасування застарілих регуляторних актів у промисловості. Зрозуміло, що плутанина у застосуванні термінології походить із нечіткого розуміння смарт-спеціалізації як інструменту розвитку, а також цілей, особливостей і механізмів її застосування у європейській практиці.

У самому проекті Стратегії смарт-спеціалізація подається більшою мірою як інструмент урахування регіональних особливостей промислового розвитку України. Так, серед стратегічних завдань при реалізації нової промислової політики Мінекономрозвитку ставить за необхідне забезпечити регіональний розвиток промисловості з урахуванням економічної та інноваційної спеціалізації регіонів, а смарт-спеціалізацію визначає серед переліку заходів з його реалізації.

Проте серед напрямів, передбачених Стратегією, такими, що сприяють впровадженню смарт-спеціалізації в Україні в її європейському контексті, є лише ті, що стосуються гармонізації підходів щодо визначення розумних

спеціалізацій регіонів, імплементації Україною Стратегії смарт-спеціалізації Єврокомісії, а також приєднання України до Європейської платформи смарт-спеціалізації з метою відкрити доступ вітчизняним регіонам до інструментів платформи, спрямований на визначення економічної та інноваційної спеціалізації регіонів у майбутньому, а також розширення доступу до структурних фондів ЄС.

Разом тим серед напрямів забезпечення регіонального розвитку промисловості в проекті Стратегії містяться також ті, що суперечать положенням класичної концепції смарт-спеціалізації, зокрема, підтримка кластерних ініціатив і розвиток кластерної співпраці в промисловості. Найважливіше розходження між напрямками вирішення стратегічного завдання проекту Стратегії «Регіональний розвиток промисловості» стосується явної мети Стратегії смарт-спеціалізації регіонів ЄС – перетворення регіональних економік на основі унікальних, заснованих на знаннях, нових сфер діяльності, тоді як мета більшості кластерів полягає в простому підвищенні ефективності компаній, що входять у кластер.

Такі розбіжності між смарт-спеціалізацією та застосуванням кластерної політики зауважують європейські розробники концепції смарт-спеціалізації. За їх визначенням, **упровадження в регіонах кластерної політики може стати перешкодою для розвитку перспективних стратегій структурних змін.** В умовах України це несе додаткову загрозу, оскільки застосування кластерної політики в умовах застарілої економічної структури промислових регіонів перешкоджає зрушенню в бік нових, менш традиційних для даного регіону, але потенційно більш перспективних напрямів регіональної спеціалізації, посилюючи і без того значний ступінь регіональної структурної інертності та інерції регіонального розвитку.

Подібним чином, **заводячи мову про регіональну смарт-спеціалізацію, фахівці МЕРТ звужують її розуміння до класичної територіальної спеціалізації** на засадах використання принципу локалізації конкурентних переваг регіональної економіки, з урахуванням елементів вбудованості вітчизняних промислових комплексів у світові ланцюги доданої вартості. На практиці в роботі МЕРТ ця діяльність обмежується пошуком нових ринків збуту вітчизняної промислової продукції в умовах втрати російських. При цьому застосування концепції смарт-спеціалізації спрямовується на «зменшення міжрегіональних відмінностей у розвитку промислового потенціалу України та забезпечення реалізації промислової політики регіонів з урахуванням інноваційної спеціалізації регіонів».

Для українських регіонів таке розуміння смарт-спеціалізації несе вагому загрозу усталення сумісності вітчизняної економіки із загальним ринком ЄС як постачальника сировини або продукції з низькою доданою вартістю.

Сказане значною мірою підтверджується переліком конкурентних переваг регіональних економік, на яких акцентують увагу фахівці МЕРТ при презентації проекту Стратегії розвитку вітчизняного промислового комплексу. Так, серед конкурентних переваг регіонів України МЕРТ визначає: низькі логістичні витрати та розвинуту логістичну інфраструктуру, вигідне географічне розташування та вихід до Чорного моря, наявність виробничих

майданчиків, високий мінерально-сировинний потенціал, угоди про вільну торгівлю з ЄС, державами ЄАВТ, Канадою, СНД та ін. Безперечно, цей список є важливим і містить чинники, які безпосередньо впливають на ефективність регіонального розвитку. Проте він жодним чином не стосується (навіть суперечить) переліку конкурентних переваг регіональних економік, які у сучасній регіональній політиці формуються на засадах смарт-спеціалізації.

Цей перелік, навпаки, демонструє подальше бажання експлуатувати конкурентні переваги індустріальної доби та підкреслює спрямованість органів державної влади на застосування застарілого підходу до побудови в Україні державної регіональної економічної політики, який в ЄС не використовується з 2010 р. Йому на зміну прийшла концепція нової регіональної політики з інноваційним інструментом досягнення цілей регіонального розвитку – смарт-спеціалізацією. До того ж акцент на індустріальних конкурентних перевагах регіонального розвитку на практиці може не лише негативно вплинути перш за все на якість промислової, регіональної та структурної політик України, а й посилити подальшу консервацію економічної структури регіональної економіки, не адекватної вимогам часу.

У той час як в європейській і світовій практиці наголошується на можливостях смарт-спеціалізації для активізації використання промислового потенціалу регіонів, в Україні не виправдано превалює ідея переважання промислової складової над іншими, первинними аспектами концепції смарт-спеціалізації. Такий підхід ставить під загрозу адекватне впровадження регіональної смарт-спеціалізації в цілому та зумовлює небезпеку викривлення її сутності в українських реаліях до простої модернізації регіонального промислового потенціалу. І ці побоювання мають високий ризик реалізації.

Дійсно, у 2016 р. в ЄС було засновано платформу смарт-спеціалізації для промислової модернізації – інструменту поєднання розумної спеціалізації та міжрегіонального співробітництва для підвищення конкурентоспроможності промисловості та інновацій, застосування якого спрямовано на координування зусиль регіонів ЄС, які мають намір спільно працювати над розробкою інвестиційних проектів у сферах смарт-спеціалізації. Чітко зазначена ідея платформи полягає в активізації застосування потенціалу смарт-спеціалізації для модернізації промислового потенціалу регіональної економіки.

В українській практичній площині, яка наразі формується проектом Стратегії розвитку промислового комплексу, застосування смарт-спеціалізації зводиться виключно до забезпечення регіонального розвитку промисловості та до «стимулювання розвитку галузей з інноваційним підходом до виробництва». Проте такий підхід входить у пряму суперечність безпосередньо з ідеєю смарт-спеціалізації, що впроваджується в ЄС, згідно з якою галузева пріоритетність підтримки виключається повністю. Навпаки, на смарт-спеціалізацію покладається завдання відходу від традиційної промислової політики шляхом підтримки не певних, хай навіть вельми нових і прогресивних галузей, а власне інновацій у найбільш перспективні галузі регіональної економіки (які далеко не завжди мають бути представлені промисловістю).

Не заперечуючи суттєвого значення смарт-спеціалізації в промисловому розвитку, слід зауважити, що її застосування в Україні лише для модернізації вітчизняної промисловості або для розвитку її регіонального потенціалу є процесом, вирваним із контексту. Тому, можливо, те, що в Стратегії смарт-спеціалізацій ЄС сприймається як належне на підґрунті попередніх періодів структурної модернізації регіональних економік, що здійснювалися протягом 1970–2000-х років, для України потребує уточнень і значної адаптації до реалій.

Регіональна смарт-спеціалізація – це модель структурних змін, які ведуть до диверсифікації економіки регіону на засадах розробки нових напрямів виробничої діяльності. Її результат набагато ширший, ніж проста технологічна модернізація базових галузей промисловості. Це, скоріше, структурна еволюція всієї регіональної економіки як кумулятивний процес, що пов'язує нинішні і майбутні сильні сторони регіональної економіки в певній галузі діяльності і знань.

Для України впровадження моделі смарт-спеціалізації є вкрай актуальним завданням, оскільки саме на її засадах можливо розблокувати регіональний потенціал для структурних і технологічних змін, а також промислової модернізації на інноваційних засадах. Проте **застосування регіональної смарт-спеціалізації в умовах її невизначеності як основного інструменту нової регіональної політики** та відсутності чіткого розуміння місця в сучасній державній інноваційній, промисловій, секторальній, структурній і регіональній політиці **зумовлює втрату сутності процесу** — сприяння регіональним структурним змінам за рахунок використання наявного базису знань для створення нових галузей (нових видів економічної діяльності) або нових, заснованих на знаннях, напрямів регіональної спеціалізації.

Неабияке значення смарт-спеціалізація має також для забезпечення так званої спеціалізованої диверсифікації – пов'язаної не зі *спеціалізацією* регіональної економіки, що використовує локалізовані конкурентні переваги, як такою, а із розширенням *можливостей* регіональної економіки адаптуватися до непередбачуваних змін ринкових умов у майбутньому. Це важливо для подолання деструктивних тенденцій консервації старопромислової економічної структури наших регіонів і структурної інертності регіональної економіки, які значною мірою базуються на практиці штучного визначення певних промислових галузей регіонів як пріоритетних і лобіюванні державної підтримки певних секторів і напрямів економічної діяльності. Для України це шанс, якого не можна втратити.